טובענית נפתולסקי (זן של טובענית העוקצים Callitriche brutia) נמצאה ברמת-דלתון

שמואל מזר, חוג כלנית – shmuelmazar@gmail.com
הביא לדפוס: אבי שמידע
צילם: שמואל מזר ©
תאריך פרסום: 13.12.2020
———————

תיוג: טובענית, צמחי מים, שלוליות עונתיות, צמחים אנדמיים, פולימורפיזם, צמחיית הגולן, רמת דלתון, צמחים טבולים, סקס בצמחים, צמחיית ישראל

פתיח: על פי מחקר חדש של ר.לנסדאון וחבריו מתברר כי ***טובענית נפתולסקי*** איננה מין עצמאי אלא היא זן של ***טובענית העוקצים Callitriche brutia var. naftolskyi***. מין זה הוא בעל תפוצה רחבה באגן הים התיכון. בכתבה זו אנו מדווחים על אוכלוסיה חדשה שמצאנו ברמת דלתון אשר הוגדרה בביטחון כ"טובענית נפתולסקי". כתוצאה ממחקרים אלה , אמנם "אבדנו מין אנדמי" אך הוספנו ידע על אחד הצמחים היותר מיוחדים לבית-הגידול של שלוליות עונתיות.

==========

טובענית נפתולסקי – Callitriche naftolskyi Warb.& Eig , תוארה למדע ע"י אוטו ורבורג ואלכסנדר אייג בשנת 1929 על סמך פרטים אשר אסף נח נפתולסקי בשרון דרומית למגדיאל בשנת 1927. שנים רבות נחשב הטקסון כמין אנדמי למישור החוף ולישראל. בשנת 2008 קבע ר. לנסדאון , במונוגרפיה על מיני הטובענית באירופה כי זהו מין "במעמד לא ברור" – Unresolved taxon ; דיון בנושא ראה בספר האדום של צמחי ישראל (שמידע ופולק 2007).

טובענית נפתולסקי. צילם: ש. מזר ©

בתאריך 9.3.16 נמצא מין טובענית לא-מזוהה ברמת-דלתון בתעלה דרומית להר-יוחנן. דגימה אשר נאספה במקום גודלה מאז המציאה בקערת מי גשמים. הצמחים נבטו מזרעים מידי שנה עשו פירות ומתו, אינדיקציה כי הטובענית היא חד-שנתית.

לאחרונה נשלחו דגימות יבשות של הצמח לריצ'רד לנסדאון Richard Lansdown, בוטנאי בריטי מומחה עולמי לסוג טובענית (Lansdown 2006, 2008, 2012) . הצמח הוגדר כטובענית העוקצים זן נפתולסקי, זאת בעקבות עבודה חדשה שערכו לנסדאון וחבריו (2017) ובו הראו כי הטקסון גדל בארצות אחדות מסביב לאגן הים התיכון: סוריה, לבנון, אייי- יוון, סרדיניה, סיציליה, לוב ומרוקו 2017 (Lansdown). ממאמריו של ריצרד לנסדאון מתברר גם טובענית דו-מינית היא שם נרדף של טובענית קטומה(= ט.קטועה), וכי כל המינים בישראל ובאגן הים-התיכון הם חד-ביתי חד-מיניים ורק בניו-זילנד קיים מין הטובענית היחיד שהוא דו-ביתי (מלמד 2016).

טובענית נפתולסקי. צילם: ש. מזר ©

תאור (לפי התצפית): צמח חד-שנתי טבול. גבעול מסועף, משריש מהפרקים. עלים נגדיים, דמויי-מרית קהה, מצטררים לפטוטרת שטוחה. עלים עליונים יוצרים מעין שושנת הצפה ע"פ המים. פרחים חד-מיניים, כלומר הפרחים הזכריים נפרדים מהפרחים הנקביים ולרוב ממוקמים בדורים נפרדים . פרי על עוקץ נימי באורך עד 22 מ"מ, פחוס, רוחב ואורך כ 1 מ"מ, 4 פרודות מכונפות.

טובענית נפתולסקי. האיורים מתוך מחקרו של Lansdown 2008 ©

במחקרם של לנסדאון וחבריו שונה מעמדו הטקסונומי של המין טובענית נפתולסקי לזן של טובענית העוקצים –
Callitriche brutia var. naftolskyi . לעומת הזן האופייני של ט.העוקצים אשר הוא חסר כנפיים בפרי, בזן נפתולסקי מצויות כנפיים במקצועות הפרי. כמו כן קיים זן שלישי בעל עוקצי-פרי קצרים לעומת שני הזנים הקודמים להם עוקצי פירות ארוכים (Lansdown et al 2017). מקובל ההסבר כי העוקצים הארוכים עוזרים לצמח לטמון את פירותיו בקרקע השלולית המתייבשת.

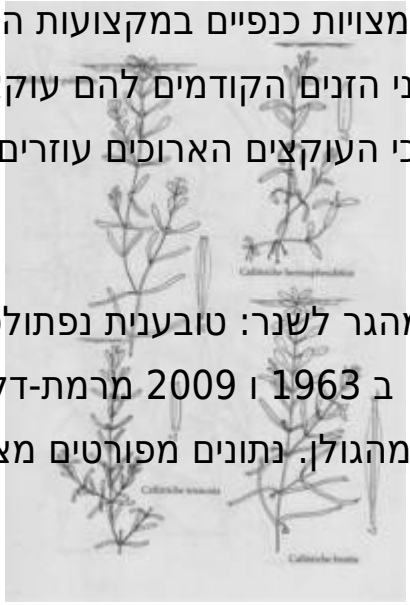

לפי נתוני עשביה שקיבלתי מהגר לשנר: טובענית נפתולסקי נאספה 6 פעמים ב 1927 מהשרון והשפלה, 3 פעמים ב 1963 ו 2009 מרמת-דלתון ועלמה. טובענית העוקצים נאספה מגוש-חלב ופעמיים מהגולן. נתונים מפורטים מצויים בספר האדום (שמידע ופולק 2007).

ראוי לציין כי בניגוד לשם המין בעברית, "**טובענית העוקצים**" ישנם באוכלוסיות פרטים בעלי פירות יושבים חסרי עוקצים, או בעלי עוקצים קצרים מאוד (עד 2 מ"מ) והעונים לשם הזן "המולתה" – Callitriche brutia var. hamulata. כמו כן מתברר כי טובענית העוקצים שניה בשכיחותה לטובענית קטומה (מקודם = ט.קטועה) בבית-הגידול של שלוליות עונתיות Vernal pools ברחבי ישראל. זאת בהתאמה לעבודתה של כי רויטל היימן על הצומח של מקווי המים בגולן (ר.היימן 1980)אשר הגדירה את מין הטובענית השכיח במסילים באזור קצרין – נ.משושים כ**טובענית קטומה**.

ספרות:

היימן ר 1980 הצומח של בתי גידול לחים באגן נחל משושים (רמת הגולן). עבודת גמר, המחלקה לבוטניקה, האוניברסיטה העברית בירושלים.

מלמד ד 2016 שונות מורפולוגית באוכלוסיות טובענית קטומה בגולן, כתב-עת "כלנית" מספר 3.

שמידע א ופולק ג 2007 הספר האדום צמחים בסכנת הכחדה בישראל, כרך א הוצאת רשות הטבע והגנים: 402-403.

——

Lansdown RV 2006 Notes on the water starwort (Callitruche) recorded in Europe. Watsonia 26: 105-120.

Lansdown RV 2008 Water-starworts (Callitriche) of Europe. B.S.B.I.No.11, BSBI pub., London.

Lansdown RV 2012 A Field Guide to the Riverrine Plants of Britain and Ireland, Including selected vascular plants, bryophytes, lichens and alge. Andreola Enviromental Services, 45 The Bridle, Stroud Glos, England.

Lansdown RV Caria MC Troia A and Wieringa JJ 2017 New distribution and taxonomic information on Callitriche (Plantaginaceae) in the Mediterranean region. Phytotaxa 313(1): 91-104.

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

לציטוט: מזר ש 2020 טובענית נפתולסקי (זן של טובענית העוקצים Callitriche brutia) נמצאה ברמת-דלתון . כתב-עת "כלנית", מספר 7.
https://www.kalanit.org.il/callitriche-brutia-12-2020